

יסודות ראש השנה

שיעור שמיני

מצות שופר בראש השנה

מקורות

- א. ויקרא כג, כג-כה; במדבר כט, א-ו
- ב. רמב"ן ויקרא כג, כד ד"ה זכרון תרועה
- ג. גמ' לד: "תנו רבנן מנין שבשופר... כשלשה שברים"
- ד. גמ' כו. "מתני'... נמי אקרו קרן"
- ה. גמ' כו: "מתני'... דכייף איניש דעתיה טפי מעלל"; רש"י על אתר; תוס' שם, ד"ה של יעל; טורי אבן ד"ה שוה יובל
- ו. גמ' כח. "שלחו ליה לאבוה... בעלמא הוא קמ"ל"; רבנו חננאל "אמר רבא... קמ"ל מצות אין צריכות כוונה"
- ז. רמב"ם הל' תשובה פ"ג ה"ד

רמב"ן ויקרא כג, כד ד"ה זכרון תרועה

זכרון תרועה - פסוקי זכרונות ופסוקי שופרות לזכור לכם עקדת יצחק שקרב תחתיו איל, לשון רש"י. והיה צריך הרב להביא גם פסוקי המלכיות מן המדרש, שלא יתכן שיזכיר הכתוב פסוקי הזכרונות ושופרות ולא יזכיר המלכיות, וכבר דרשו אותם מפסוק והיו לכם לזכרון לפני ה' אלהיכם, שאין תלמוד לומר אני ה' אלהיכם, ומה תלמוד לומר אני ה' אלהיכם, אלא זה בנין אב כל מקום שאתה אומר זכרונות אתה סומך להם את המלכיות, כדאיתא בת"כ ובמסכת ראש השנה. אבל כל זה אסמכתא מדבריהם, ומפורש אמרו הולכין למקום שתוקעין ואין הולכין למקום שמברכין, פשיטא הא דאורייתא והא דרבנן, לא צריכה דאע"ג דהא ודאי והא ספק. אבל "זכרון תרועה", כמו יום תרועה יהיה לכם, יאמר שנריע ביום הזה ויהיה לנו לזכרון לפני השם, כמו שנאמר להלן ותקעתם בחצוצרות והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם. ובעבור שאמר שם וביום שמחתכם ובמועדיכם ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם, וכאן צוה בתרועה סתם במועד הזה בלבד, ואחרי כן אמר והקרבתם אשה, הנה התרועה הזאת אינה התרועה ההיא, שהיא בחצוצרות על הקרבן וזאת אינה על הקרבן, אבל היא חובה בכל ישראל, והיא בשופר כי לא צוהו עדיין לעשות חצוצרות, וסתם כל תרועה בשופר היא כמו שנאמר והעברת שופר תרועה. ולא פירש הכתוב טעם המצוה הזאת, למה התרועה, ולמה נצטרך זכרון לפני השם ביום הזה יותר משאר הימים, ולמה יצוה להיותו מקרא קדש כלל. אבל מפני שהוא בחדשו של יום הכפורים בראש החודש נראה שבו יהיה דין לפניו יתברך כי בם ידין עמים, בראש השנה ישב לכסא שופט צדק, ואחרי כן בעשרת הימים ישא לפשע עבדיו. נרמז בכתוב הענין כאשר נודע בישראל מפי הנביאים ואבות קדושים.

טורי אבן ר"ה כו: ד"ה שוה יובל

שוה יובל לר"ה לתקיעה ולברכות. איני יודע מה ענין מלכיות וזכרונות ליוה"כ של יובל דבר"ה ה"ט כדאמר בפ"ב ופ"ד אמרו מלכיות כדי שתמליכוני עליכם זכרונות כדי שיעלה זכרונכם לפני לטובה ובמה בשופר אבל ביובל התקיעה אינו לא לזכרון ולא לתפילה אלא לסימן לשלוח עבדים והשמטת קרקעות כדפירש"י... ונ"ל כיון דגמרינן

יובל ור"ה מהדדי בג"ש שביעי שביעי לקמן בפ"ד מה דשייך בר"ה ויש לו טעם אף על גב דלא שייך ביובל שווי להדדי אפילו בדבר שאינו אלא מדברי סופרים אפ"ה השווי אותן חכמים להדדי ה"נ כיון דאיכא טעמא לאמרן בר"ה תיקנו נמי ביובל אף על גב דלא שייך האי טעמא ב"י. ובהכי לק"מ מה שהקשו התוס' מהא דאר"ל מצוה ר"ה ויוה"כ בכפופין כיון דבר"ה ה"ט משום כמה דכייף אינש האי טעמא לא שייך ביובל ורצו להוכיח מהא דכפוף מעכב בדיעבד מה"ט. ואין ראי' דברכו' יוכיחו דשוה יובל לר"ה אף על גב דל"ש ביובל אפ"ה השווי אותן חכמים.

בשעה טובה אנו עוברים לעסוק בנושא האחרון של המסכת: מצות שופר בראש השנה. לנושא זה נקדיש את השיעורים הבאים.

ראש השנה מופיע בתורה בשני מקומות, בפרשיית המועדים שבפרשת אמור ובפרשיית המוספים שבפרשת פינחס:

וידבר ה' אל משה לאמר. דבר אל בני ישראל לאמר, בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה מקרא קדש. כל מלאכת עבדה לא תעשו, והקרבתם אשה לה'.

[ויקרא כג, כג-כה]

ובחדש השביעי באחד לחדש מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו, יום תרועה יהיה לכם. ועשיתם עלה לריח ניחח לה' פר בן בקר אחד איל אחד, כבשים בני שנה שבעה תמימים. ומנחתם סלת בלולה בשמן, שלשה עשרנים לפר שני עשרנים לאיל. ועשרון אחד לכבש האחד לשבעת הכבשים. ושעיר עזים אחד חטאת, לכפר עליכם. מלבד עלת החדש ומנחתה ועלת התמיד ומנחתה ונסכיהם כמשפטם, לריח ניחח אשה לה'. [במדבר כט, א-ו]

מבין כל המועדים, ראש השנה נזכר בתורה באופן הסתום ביותר. התורה אינה מפרטת את מהותו וטעמו של החג, וגם מצות התרועה מוזכרת במילים ספורות, ללא פירוט במה וכיצד נעשית התרועה¹.

חז"ל לומדים את דיני התרועה מהכתוב בפרשת בהר לגבי יובל:

תנו רבנן, מנין שבשופר? תלמוד לומר 'והעברת שופר תרועה'. אין לי אלא ביובל, בראש השנה מנין? תלמוד לומר 'בחדש השביעי', שאין תלמוד לומר 'בחדש השביעי', ומה תלמוד לומר 'בחדש השביעי'? שיהיו כל תרועות של חדש שביעי זה כזה. ומנין שפשוטה לפניה? תלמוד לומר 'והעברת שופר תרועה'. ומנין שפשוטה לאחריה? תלמוד לומר 'תעבירו שופר'. ואין לי אלא ביובל, בראש השנה מנין? תלמוד לומר 'בחדש השביעי', שאין תלמוד לומר 'בחדש השביעי', ומה תלמוד לומר 'בחדש השביעי'? שיהיו כל תרועות החדש השביעי זה כזה. ומנין לשלש שלש שלש? תלמוד לומר 'והעברת שופר תרועה', 'שבתון זכרון תרועה', 'יום תרועה יהיה לכם'. ומנין ליתן את האמור של זה בזה ושל זה בזה? תלמוד לומר 'שביעי' 'שביעי' לגזירה שווה. הא כיצד? שלש שהן תשע. [ר"ה לג-לד.]²

דרשה זו משווה בין מצות התרועה בראש השנה לבין מצות התרועה ביובל:

וספרת לך שבע שבתות שנים שבע פעמים, והיו לך ימי שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה. והעברת שופר תרועה בחדש השביעי בעשור לחדש, ביום הכפרים תעבירו שופר בכל ארצכם. וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ לכל ישיבה, יובל הוא תהיה לכם ושבתם איש אל אחזתו ואיש אל משפחתו תשבו. [ויקרא כה, ח-י]

¹ הרמב"ן עומד על כך בדרשתו לראש השנה: "והנה לא נתפרש בתורה התרועה הזאת במה תהיה, אם בשופר אם בחצוצרות, וכן לא פירש טעם המצוה הזאת למה התרועה, ולמה נצטרך זכרון לפני השם ביום הזה יותר משאר הימים, ולמה יצוה להיותו מקרא קודש". [עיי"ש בתשובת הרמב"ן, ובדברי המפרשים תשובות נוספות לכך, ואכמ"ל].

² מקור הברייתא בספרא [אמור פרשה יא הל' ו-י].

אמנם, לכאורה קיים הבדל יסודי בין התרועות. תרועת היובל היא הכרזה לאומית – "תעבירו שופר בכל ארצכם" – קריאה לכל העם לשילוח העבדים ולהחזרת השדות לבעליהם³. לעומתה, התרועה בראש השנה קרויה "זכרון תרועה", ומשמע מכך כי התרועה היא תרועת זיכרון המעלה את זיכרונם של ישראל לפני ה'.

על פי הבחנה זו, נראה יותר לקשור בין תרועת ראש השנה לבין התרועה בחצוצרות בשעת מלחמה ובתקיעה בחצוצרות על הקרבנות:

וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצרר אתכם והרעתם בחצצרת, ונזכרתם לפני ה' אלוהיכם ונושעתם מאיבכם. וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשכם ותקעתם בחצצרת על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם, והיו לכם לזכרון לפני אלוהיכם, אני ה' אלוהיכם.

[במדבר י', ט-י]

התרועה בחצוצרות מעלה את זיכרונם של ישראל לפני ה', ונראה שזוהי גם טיבה של התרועה בראש השנה – העלאת זיכרונם של ישראל לפני ה'⁴.

השוואה זו מופיעה בדברי חלק ממפרשי התורה:

זכרון תרועה – על ידי התרועה תזכרו למקום, כדכתיב 'והרעותם בחצוצרות וגו' ונזכרתם' וגו'. [רשב"ם ויקרא כג, כד]

אבל 'זכרון תרועה', כמו 'יום תרועה יהיה לכם', יאמר שנריע ביום הזה ויהיה לנו לזכרון לפני השם, כמו שנאמר להלן: 'ותקעתם בחצוצרות והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם'.

[רמב"ן שם, ד"ה זכרון תרועה]

להגדרה זו, כי תרועת ראש השנה היא תרועת זיכרון, קיימות ישנן הלכתיות שונות.

המשנה מלמדת על פסול שופר של פרה:

כל השופרות כשרים חוץ משל פרה, מפני שהוא קרן. [משנה כו.]

הגמרא מביאה את טעמו של עולא לפסול זה:

עולא אמר: היינו טעמא דרבנן, כדרב חסדא, דאמר רב חסדא: מפני מה אין כהן גדול נכנס בבגדי זהב לפני ולפנים לעבוד עבודה? לפי שאין קטיגור נעשה סניגור. [ר"ה כו.]

עולא מבאר שהפסול הוא "לפי שאין קטיגור נעשה סניגור"⁵. מבואר מכך כי השופר במהותו הוא סניגור – העלאת זיכרונם של ישראל לטובה לפני ה', ולכן שופר המזכיר עוון פסול.

וכן מפורש בהמשך הסוגיה:

³ ע"י דברי הגמרא [ח:]: "מכאן אמר רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא: מראש השנה עד יום הכפורים לא היו עבדים נפטרים לבתיהן ולא משתעבדין לאדוניהם, אלא אוכלין ושתיין ושמיחין ועטרותיהן בראשיהן. כיון שהגיע יום הכפורים, תקעו בית דין בשופר נפטרו עבדים לבתיהן ושדות חוזרות לבעליהן". [וע"ע במחלוקת התנאים [ט:]] האם התקיעה מעכבת את חלות היובל.

⁴ הגמרא [ד:]. מביאה ברייתא הלומדת את חלק מדיני השופר מתרועת החצוצרות; אך ע"י תוספות [כו: ד"ה רבי] המוכיחים שגם ברייתא זו אינה חולקת על השוואה ההלכתית בין תרועת היובל לתרועת ראש השנה.

⁵ הגמרא תמה על דבריו, שהרי במשנה מובא טעם אחר: "לפי שהוא קרן". הגמרא מתרצת: "חדא ועוד קאמר, חדא דאין קטיגור נעשה סניגור, ועוד מפני שהוא קרן". לעומת זאת, העלי תמר [ירושלמי ר"ה פ"ג ה"ב ד"ה שניא היא] לומד בדברי הירושלמי [שם] שטעמו של עולא מהווה פרשנות לדברי הגמרא: "מפני שאין קטיגור נעשה סניגור, ומשום הכי קרן איקרי שופר לא איקרי". [כדבריו נראה ממדרש תנחומא [אמור פרשה כז אות ג] ומפסיקתא דרב כהנא [פסקא ט], אמנם הרמב"ן [ר"ה כו:; דרשה ל"ה] מבאר את דברי הירושלמי באופן אחר].

והא איכא בגדי זהב מבחוץ? מבפנים קא אמרינן. שופר נמי מבחוץ הוא? **כיון דלזכרון הוא**
[שם] **כפנים דמי.**

הגמרא אומרת כי על אף שהכלל 'אין קטיגור נעשה סניגור' אמור דווקא לגבי דברים הנעשים לפני ולפנים, כלל זה אמור גם ביחס לשופר, הואיל והוא בא לזכרון – "כיון דלזכרון הוא כפנים דמי".

נראה שיעקרון זה עומד גם ביסוד הדיון במין השופר ובצורתו.⁶

מקור דין זה במשנה:

שופר של ראש השנה של יעל פשוט... רבי יהודה אומר: בראש השנה תוקעין בשל זכרים וביובלות בשל יעלים.
[משנה כו:]

לפי רבנן יש לתקוע בשופר של יעל פשוט, ולפי רבי יהודה יש לתקוע בשופר של איל כפוף.

הגמרא מבארת את טעמן של שתי השיטות:

במאי קמיפלגי? מר סבר בראש השנה כמה דכייף איניש דעתיה? טפי מעלי... ומר סבר בראש השנה כמה דפשיט איניש דעתיה טפי מעלי.
[ר"ה כו:]

רש"י כותב:

כמה דכייף איניש – בתפילתו, פניו כבושין לארץ, טפי עדיף, משום 'והיו עיני ולבי שם'. הלכך, בראש השנה דלתפילה ולהזכיר עקידת יצחק בא בעינן כפופין... כמה דפשיט טפי עדיף – משום 'נשא לבבנו אל כפים'. הלכך, בראש השנה בפשוטין, דלתפילה הוא.

[רש"י שם, ד"ה כמה דכייף, וד"ה כמה דפשיט]

לדברי רש"י, לשתי הדעות שופר של ראש השנה בא לתפילה, אלא שהן חלוקות באופן עמידת האדם בתפילתו: כפוף או פשוט.⁷ רש"י מוסיף בשיטת רבנן, כי השופר "להזכיר עקידת יצחק בא", ומשום כך עליו להיות כפוף. נראה שבדבריו אלו רומז רש"י לדרשת רבי אבהו:

אמר רבי אבהו: למה תוקעין בשופר של איל? אמר הקב"ה: תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני.

[ר"ה טז.]

לדברי רבי אבהו, תקיעת השופר מזכירה לפני ה' את עקידת יצחק, ובכך היא מעלה את זיכרונו לטובה לפניו.⁸ נמצא, כי השופר מעלה את זיכרונו של ישראל לפני ה', ותקיעת השופר היא מעשה של תפילה וזעקה.¹⁰

⁶ הראשונים [תוס' כו: ד"ה של יעל; רמב"ם הל' שופר פ"א ה"א והשגת הראב"ד; רמב"ן כו: ובדרשתו לראש השנה; רא"ש פ"ג סי' א] נחלקו האם הקביעה שיש לתקוע בשופר ממין מסוים ובצורה מסוימת היא מדאורייתא או מדרבנן. אמנם, גם אם זהו דין דרבנן בלבד, ניתן ללמוד ממנו על טיבה ומהותה של תקיעת השופר.

⁷ ע"י רש"י [שם, ד"ה גמרא מ"ס] שרש"י לא גרס, לא כאן ולא בהמשך, "דעתיה".

⁸ מקור המחלוקת בגמרא במסכת יבמות [קה:]: "דרבי חייא ורבי שמעון בר רבי הווי יתבי, פתח חד מינייהו ואמר: המתפלל צריך שיתן עיניו למטה, שנאמר 'והיו עיני ולבי שם כל הימים'. וחד אמר: עיניו למעלה, שנאמר 'נשא לבבנו אל כפים'. אדהכי אתא ר' ישמעאל בר' יוסי לגביהו, אמר להו: במאי עסקיתו? אמרו ליה: בתפלה. אמר להו: כך אמר אבא, המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה, כדי שיתקיימו שני מקראות הללו".

⁹ אמנם, הרמב"ן [ר"ה כו:]; דרשה לראש השנה] נוקט שכלל אין חובה לתקוע דווקא בשל איל, ורבי אבהו רק מבאר את טעם המנהג להקפיד על כך; ומדברי תוספות [טז. ד"ה בשופר] עולה לא כך.

¹⁰ וכן נראה מחתימת ברכת השופרות: "כי אתה שומע קול שופר ומאזין תרועה ואין דומה לך. ברוך אתה ה', שומע קול תרועת עמו ישראל ברחמים". [ועי' בית ישי [סי' ל הערה ב] המסיק מהגדרה זו שקיים איסור לתקוע בשופר בגוף שאינו

הגדרה זו בטיבה של תקיעת השופר עולה גם מסוגיית הגמרא הדנה האם 'מצוות צריכות כוונה'.
הגמרא מעלה סברה לחלק בעניין זה בין מצה לשופר:

שלחו ליה לאבוה דשמואל: כפאו ואכל מצה יצא... אמר רבא: זאת אומרת התוקע לשיר
יצא. פשיטא, היינו הך. מהו דתימא התם אכול מצה אמר רחמנא, והא אכל, אבל הכא 'זכרון
תרועה' כתיב, והאי מתעסק בעלמא הוא, קא משמע לן. [ר"ה כח.-:]

הראשונים נחלקו בביאור החילוק. רש"י [שם, ד"ה מהו דתימא, וד"ה קמ"ל] מבאר, שקיימת סברה
שדווקא 'התוקע לשיר' אינו יוצא, הואיל והוא נחשב ל'מתעסק בעלמא', ואילו האוכל מצה אינו
מוגדר כמתעסק הואיל "ונהנה באכילתו"¹¹. לעומתו, רבנו חננאל כותב בביאור החילוק:

מהו דתימא התם 'תאכלו מצות' אמר רחמנא, והא אכליה; אבל הכא בעניין תקיעות כוונת
הלב בעינן וליכא. [רבנו חננאל, שם]

לדבריו, קיימת סברה שקיים הבדל מהותי בין מצות מצה למצות שופר: מצות מצה מתקיימת
בעצם מעשה האכילה, ואילו מצות השופר טעונה כוונת הלב, הואיל וגדר המצוה הוא "זכרון
תרועה". מבואר אם כן שגדר המצוה הוא תפילה וזיכרון, ולכן קיימת סברה שגם לשיטה שמצוות
אינן צריכות כוונה – מצות שופר טעונה כוונה¹².

ביטוי הלכתי נוסף לכך שתרועת השופר באה לזיכרון, מדברי הריטב"א לגבי 'מצוה הבאה בעבירה'.
הריטב"א מביא את שיטת תוספות:

דלא אמרינן מצוה הבאה בעבירה אלא בדבר שהוא בא לרצות, כגון קרבן שופר ולולב
וכיוצא בהם, אבל בסוכה שאין בה ריצוי ליכא משום מצוה הבאה בעבירה.

[ריטב"א סוכה לא. ד"ה תנו רבנן]

לפי שיטה זו, פסול 'מצוה הבאה בעבירה' קיים רק בדברים הבאים לרצות¹³. שיטה זו מונה את
שופר בכלל הדברים הבאים לרצות, ואם זהו ביטוי נוסף למהות מצות השופר – תרועה הבא לשם
זיכרון וריצוי.

נראה שיש בדברים אלו כדי לבאר את שיטת הירושלמי הרואה את מצות השופר כמצוה שעיקרה
במקדש. הירושלמי [פ"ד ה"א] סובר – בניגוד למסקנת הבבלי [כט:] – כי מדין תורה לא תוקעים במדינה
בראש השנה שחל בשבת. על פי זה נזקק הירושלמי לבאר מדוע במקדש תוקעים גם בשבת:

מעתה אף במקדש לא ידחה... תני רשב"י: 'הקרבתם' – במקום שהקרבת קריבין.

[ירושלמי פ"ד ה"א]

נקי ובמקום שאינו נקי (דלא כביאור הלכה [תקפת, ב] הנוקט שאין בכך איסור, הואיל ותקיעה "אינה אלא מעשה מצוה").
וע"ע 'הררי קדם' [ה"א סי' ז אות א].

¹¹ עיי' ריטב"א [שם, ד"ה מהו דתימא, וד"ה אבל הכא] המבאר באופן דומה; ועיי' 'זכרון תרועה' [עמ' 224] המוכיח שראשונים אלו
לא גרסו בגמרא: "אבל הכא 'זכרון תרועה' כתיב".

¹² אמנם למסקנה חילוק זה אינו מתקבל, אך נראה שהגמרא אינה חוזרת בה מהגדר העקרוני של מצות השופר, אלא
רק מכך שהגדרה זו מחייבת כוונה מיוחדת שאינה קיימת בשאר המצוות; ואם כן, למסקנה התקיעה מהווה זיכרון מצד
עצמה, גם ללא כוונת הלב. [ועיי' ר"ן [ז: ד"ה לפיכך] ומגיד משנה [הל' שופר פ"ב ה"ד] הנוקטים כי לשיטת הרמב"ם ההבחנה בין
שופר למצה קיימת גם להלכה, ואכמ"ל].

¹³ הריטב"א עצמו חולק על שיטה זו.

הירושלמי כותב כי מצות השופר נאמרה במקום הקרבת הקרבנות – בבית המקדש, ולכן רק שם היא מתקיימת בשבת.

שיטה זו מבוארת על ידי הראב"ד:

שאין לשופר עיקר מפורש בגבולין, שלא אמרה תורה 'שבתון זכרון תרועה' אלא במקום 'והקרבתם אשה לה', ולא נאמר 'בכל ארצכם' אלא ביובל, וכיון שאינו מפורש בגבולין אלא מדרשא אתי, משום הכי גזרו. [כתוב שם' לראב"ד סוכה כא. אות א] ¹⁴

לדבריו, עיקר מצות שופר המפורשת בתורה היא במקדש, וחובת התקיעה בגבולין היא הרחבה שמקורה בדרשה.

נראה כי לשיטה זו, מצות התרועה בראש השנה דומה במהותה למצות התקיעה בחצוצרות על הקרבנות. בימי השמחה, המועדים וראשי החודשים קיימת מצוה לתקוע בחצוצרות על הקרבנות כדי להיזכר לפני ה', ובדומה לכך בראש השנה קיימת מצות תרועה נוספת, המתקיימת גם היא במקום הקרבת הקרבנות, וגם מגמתה היא העלאת זיכרונו לטובה לפני ה' ¹⁵.

לכאורה, מדברים אלו עולה כי מצות השופר בראש השנה דומה במהותה למצות החצוצרות, ולפי זה יש להבין את הגזירה שווה שבין ראש השנה ליובל כדרשה הלכתית שאינה מלמדת על קשר ענייני ומהותי בין התחומים. עם זאת, המשנה מלמדת על השוואה בין ראש השנה ליובל גם ביחס למין השופר ולצורתו וגם ביחס לברכות 'מלכויות, זכרונות ושופרות' המלוות את תקיעת השופר:

שווה היובל לראש השנה לתקיעה ולברכות. [משנה כו:]

מדברי רש"י [שם, ד"ה שוה היובל, ד"ה כמה דכייף, וד"ה כמה דפשיט] ותוספות [שם, ד"ה של עולה כי גם השוואה זו מבוססת על דמיון הלכתי הקיים בין התחומים, על אף ההבדל העקרוני הקיים ביניהם במהות התקיעה: בראש השנה – "לתפילה ולזיכרון", וביובל – "סימן שילוח עבדים והשמטות שדות החוזרות לבעלים" ¹⁶. אולם, הטורי אבן תמה מה מקום יש לחייב באמירת 'מלכויות, זכרונות ושופרות' ביום הכיפורים של יובל:

איני יודע מה ענין מלכויות וזכרונות ליום הכיפורים של יובל, דבראש השנה היינו טעמא כדאמר בפרק ב ופרק ד: 'אמרו מלכויות כדי שתמליכוני עליכם, זכרונות כדי שיעלה זכרוניכם לפני לטובה, ובמה בשופר'. אבל ביובל התקיעה אינו לא לזיכרון ולא לתפילה אלא לסימן לשלוח עבדים והשמטת קרקעות כדפירש"י. [טורי אבן כו: ד"ה שוה]

לטענתו, אמירת 'מלכויות, זכרונות ושופרות' שייכת דווקא בראש השנה, "יום הזיכרון", אך במה היא שייכת ביום הכיפורים של יובל, בו התקיעה באה כסימן חירות ושחרור? ¹⁷

ניתן להציע כי אכן קיים קשר הדוק בין שתי התרועות, של ראש השנה ושל היובל ¹⁸. שופרו של היובל אינו מהווה רק סימן לשחרור עבדים ולהשמטת קרקעות. שופרו של היובל קורא: "והארץ לא תמכר לצמתת כי לי הארץ, כי גרים ותושבים אתם עמדי" [ויקרא כה, כג]. שופרו של היובל מבטא את מלכות ה' "בכל ארצכם", וגילוי מלכות ה' הוא שמפקיע את הבעלות האנושית על העבדים ועל הקרקעות והוא שמוציא אותם לחירות. 'קריאה' זו של השופר – "כי לי הארץ", דומה במהותה לקריאתו של השופר בראש השנה: "מלך על כל הארץ"; ראש השנה הוא יום המלכת ה', ושופרו של

¹⁴ דברי הראב"ד אמורים בביאור שיטת הבבלי, שביטול התקיעה בשבת הוא מחמת גזירה.

¹⁵ ועי' רמב"ן [ויקרא כג, כד ד"ה זכרון תרועה] המעלה אפשרות זו, להשוות בין התרועה בראש השנה לתקיעה בחצוצרות על הקרבן, ודוחה אותה.

¹⁶ תוספות מוכיחים מכך שהצורך בשופר ממין מסוים הוא מדאורייתא, ועי' רא"ש [ס"א] הטוען שאין בכך הכרח.

¹⁷ הטורי אבן מתרץ, כי הואיל וקיימת גזירה שווה בין ראש השנה ליובל, חכמים יצרו השוואה מוחלטת ביניהם, וקבעו ביום הכיפורים של יובל גם דברים שטעמם שייך בראש השנה בלבד.

¹⁸ דברים אלו מבוססים על דברי הרב תמיר גרנות [באר מרים' ר"ה עמ' 119-120].

ראש השנה ממליך את ה' בעולם. בהתאם לכך, דיני השופר בראש השנה וביובל דומים זה לזה: בשניהם התקיעה נעשית בשופר, ובשניהם יש ללוות את תקיעת השופר באמירת ברכות 'מלכויות, זכרונות ושופרות'.

דברים אלו חושפים שני פנים הקיימים בראש השנה: זיכרון והמלכה. הזיכרון קושר בין ראש השנה לתקיעה בחצוצרות, ואילו ההמלכה קושרת את ראש השנה עם היובל. שני פנים אלו יוצקים שתי משמעויות לתקיעת השופר: העלאת זכרוננו לפני ה' ומעשה המלכה.

הרמב"ם יוצק משמעות נוספת לתקיעת השופר:

אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו: עורו עורו ישינים משינתכם, והקיצו נרדמים מתרדמתכם, וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם. אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל, הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם, ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה. [הל' תשובה פ"ג ה"ד]

לדבריו, השופר פונה אל האדם, מעורר אותו מתרדמתו, מזכיר לו את בוראו וקורא לו לשוב בתשובה.

דברים אלו של הרמב"ם נובעים משיטתו העקרונית שראש השנה ביסודו הוא יום של התעוררות לתשובה:

לפי שאין קורין הלל לא בראש השנה ולא ביום הכיפורים, לפי שהם ימי עבודה והכנעה לה', ויראה ממנו ומנוס אליו, ותשובה ותחנונים ובקשת סליחה, ואינם נאותים בזמנים אלו השמחה והששון. [פירוש המשנה לרמב"ם ר"ה ג, ז]

אבל ראש השנה ויום הכיפורים אין בהן הלל, לפי שהן ימי תשובה ויראה ופחד, לא ימי שמחה יתירה. [הל' חנוכה פ"ג ה"ו]

וכן ראש השנה יום אחד, כי הוא יום תשובה והערה לבני אדם מתרדמתם, ולפיכך תוקעין בו בשופר, כמו שבארנו במשנה תורה, וכאילו הוא הצעה ופתיחה ליום הצום.

[מורה הנבוכים ג, מג]¹⁹

ייתכן ותפיסתו זו קשורה לשיטתו ההלכתית בגדר מצות השופר [ספר המצוות מ"ע קע; הל' שופר פ"א ה"א; שו"ת הרמב"ם (מהד' בלאו) סי' קמב], שהמצוה היא השמיעה ולא התקיעה²⁰; בעזרת ה' נעסוק בכך בהרחבה בשיעור הבא.

להערות ולתגובות: שלמה ליפשיץ

lshlomo26@gmail.com

השיעור מוקדש לעילוי נשמת רחל בת יצחק וולטרס ז"ל

ולעילוי נשמת אברהם בן צבי פייר ז"ל

¹⁹ נראה כי מקורה של תפיסה זו בדברי הירושלמי [ר"ה פ"ג ה"ג] והמדרישים [ויקרא רבה פרשה כט, ו; פסיקתא דרב כהנא פסקא כג].
²⁰ כן כותב הבית ישי [סי' ל]: "והרמב"ם לטעמיה, שכתב בפ"ג מהל' תשובה ה"ד, דטעם מצות תקיעת שופר הוא, כלומר, עורו ישנים משנתכם כו' וחזרו בתשובה כו', ולפי זה ודאי המצוה בשמיעה".